

Levéltár és kutatás napjainkban

Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára. Évkönyv 2010. Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára Évkönyvei 19. Sorozatszerkesztő: Csomor Erzsébet – L. Balogh Béni. Esztergom, 2010. 321 oldal

Komárom-Esztergom megye igen gazdag történeti hagyományokkal rendelkezik, hiszen az államalapítás óta fontos szerepet töltött be az ország életében. Ez jórészt Esztergom városának volt köszönhető, amely a középkortól kezdve a magyar katolikus egyház központjaként, fekvése révén pedig a dunai vízi út egyik legjelentősebb állomásaként emelkedett ki az ország többi települése közül. A hazai történeti kutatás régóta kiemelt helyen kezeli Esztergom és környéke történelmét, amely vizsgálatok legújabb eredményeit az itt bemutatásra kerülő kötet teszi közzé.

A Csomor Erzsébet és L. Balogh Béni szerkesztette megyei levéltári évkönyv, ahogy az előszóból is kiderül, valójában egy válogatás az intézmény munkatársainak kutatásaiból, a szakmai fórumokon elhangzott előadásokból és történészek beküldött írásaiból. Ezek az anyagok 2004 óta halmozódtak a szerkesztőségben, ami megmagyarázza, hogy egyes kutatók (Bagi Zoltán, Balla Tibor) miért szerepelhetnek több írásukkal egy kötetben belül. Az itt közölt történeti és helytörténeti munkák mindkét esetben hiánypótlónak számítanak, hiszen többségük új kutatási eredményeket tartalmaz. A kötet nem a témák időrendiségét követi, hanem hat nagy tematikus egységbe rendezi a tanulmányokat, amelyek zömmel a 16–17. század időszakát, illetve a 20. századot érintik. A hatodik rész a többtől eltérően nem a történelem, hanem a levéltárügy néhány fontos kérdését érintő írásnak ad helyet, amelyek a Komáromi Levéltáros Szakmai

Napokon az évek során tartott előadások keretében hangoztak el.

A tanulmányok tematizálásán jól látszik, hogy a szerkesztők igyekeztek egységes formát adni a megjelenő kötetnek. A kiadvány külső jegyeit tekintve igényes munka. A kemény borítót, megyei kiadvány lévén, Komárom-Esztergom címere díszíti. A kötet elején tartalomjegyzék, a végén pedig a tanulmányokhoz tartozó illusztrációkat tartalmazó melléklet, illetve ezek jegyzéke található. Az írások szerkesztettsége jelentősen eltér egymástól, mivel a kiadvány nem rendelkezik egységes hivatkozási rendszerrel, ami miatt egyes tanulmányoknak a végén, míg másoknak a lábjegyzetében található a kutatáshoz felhasznált irodalom. Ez a következetlenség némileg ront az évkönyv összképén, amely egyébként mentes a helyesírási és fogalmazási hibáktól.

Az első nagyobb, *Várvédő harcok a török korban* című egység kora újkori témájú írásokat foglal magában, amelyek többsége szervesen kapcsolódik Esztergom vagy a vármegye történetéhez. Ennek megfelelően Ortutay András nyitótanulmánya a város és tágabb környezetének hódoltság kori bemutatására vállalkozik. A szerző helyi levéltári és főként szakirodalmi anyagokra támaszkodva mutatja be a térség településeinek pusztulását, ami egyaránt volt köszönhető az oszmán és a Habsburg-magyar fél hadmozdulatainak. A tanulmány több összeírási anyagát is közli, ám az adatok tényleges feldolgozása és elemzése elmarad. A szerző megállapításaiból nem von le következtetéseket, adatait nem hasonlítja össze más hasonló munkák eredményeivel. Ugyanakkor a közölt információk mindenképpen hasznosak lehetnek a későbbi, a megye korabeli település- és demográfia-történetére vonatkozó kutatások szempontjából.

A fejezet írásai ezt követően döntően a tizenöt éves háború időszakát, ezen belül is az 1595-ös év történéseit dolgozzák föl, amikor a keresztény seregek visszavették az 1543-ban elfoglalt Esztergomot a töröktől, és így megnyílt a lehetősége egy Buda ellen indítandó hadjáratnak. Ezen események körülményeivel Tóth Sándor László és Bagi Zoltán tanulmányai foglalkoznak, akik írásaikban hadügyi szempontból vizsgálják a hódoltság korszakát. Tóth Sándor László a fent említett oszmánok felett aratott 1595-ös győzelem egyik kevésbé ismert szelétét, a vár segítségére küldött török felmentő sereggel folytatott esztergomi csatát vizsgálja, törekedve az augusztus 1–4. között lezajlott események pontos rekonstruálására. A tizenöt éves háborúval foglalkozó munkák eddig javarészt magának az ostromnak a menetére összpontosítottak, és amint arra a szerző rámutat, a csata önálló publikációban történő ismertetése egészen eddig váratott magára. Az ilyen jellegű írárok külön értéke, hogy megvilágítják: egy ostrom sohasem korlátozódott egy erőd bevételére, hanem annak egész vonzáskörzetét magában foglalta, így tehát komplexebb képet kaphatunk a korabeli hadviselésről és a tizenöt éves háború eseményeiről egyaránt.

Bagi Zoltán két következő tanulmánya szorosan kapcsolódik Tóth Sándor munkájához, hiszen ugyancsak a hosszú török háború viszonyait igyekeznek megismertetni a kötet olvasóival. Vizsgálatai középpontjában Nicolaus Gabelmann korabeli feljegyzései állnak, hisz mindkét közölt írása erre a forrásra támaszkodik. Az első hosszabb mű, némileg kiegészítve a fentieket, az Esztergom ostrománál részt vett császári-királyi, valamint a várat védő és az azt felmenteni igyekvő oszmán sereg létszámkérdéseivel foglalkozik. Második tanulmányában a messze földön híressé vált esztergomi győzelem korabeli visszhangját ismerteti. A siker keltette lelkesedést jól tükrözi Nicolaus Gabelmann (akinek nevét a szerző a második tanulmányban az elsőtől eltérő Gablmann formában közli) 1595-ös terveze-

te, amelyben részletesen lefesti a Magyar Királyság helyzetét és szerepét Habsburg győzelem esetén. Az elképzeléseket olvasva világossá válik előttünk, hogyan tekintett Magyarországra a bécsi-prágai udvar már a 16–17. század fordulójától kezdve, és milyen szerepet szántak a régiónak a további török elleni háborúkban. A szerző a forrás ismeretén túl arra is rávilágít, hogy miként módosultak ezek a tervek az idők során, és mennyiben befolyásolták a későbbi háborúk utáni berendezkedési stratégiákat.

Az első nagyobb részt Domokos György tanulmánya zárja, aki a kora újkori várépítéssel szakértőjeként a török elleni védelmi rendszer kialakulását foglalja össze röviden. Az írás célja az, hogy bemutassa, miként alakult át az országot a 15. századtól védő, az Adria-tenger partjától a Kárpátokig húzódó erődrendszer az Oszmán Birodalom legnyugatibb határainak őrévé. Ezzel párhuzamosan a Habsburg udvar folyamatosan szervezte a zsugorodó magyar területek védelmét, s a 16. század közepére sikeresen állta útját az oszmán terjeszkedésnek.

A következő nagyobb, *A hírszerzés története a XVI–XX. században* című részben a magyar hírszerzés történetjének különböző korszakait érintő kutatási eredményeket foglalja össze. Bagi Zoltán következő írásában, maradván a tizenöt éves háború témakörénél, a korszak információszerző hálózatának rövid bemutatására vállalkozott. A cikk egyik erőssége, hogy áttekinti az ide vonatkozó hazai és nemzetközi szakirodalmat, és kitér a hírszerzés gyakorlatára és különféle módozataira is. A hadügyi döntéseket befolyásoló híreknél nem csak azok megszerzése jelentette a problémát, hanem hogy miként tudják kiszűrni a zavaros és téves információkat. Ez igen sok időt vett igénybe, hátráltatva a stratégiai döntéseket, s megnehezítve a török elleni védekezést.

Balla Tibor tanulmánya az eddigiektől időben elrugaskodva, a 19. századi osztrák–magyar hírszerző és kémelhárító szervezetről közöl érdekes információkat. A vizsgálat az első világháború alatti műkö-

désre terjed ki, arra keresve választ, hogy miként működött e hivatal, milyen hatásokkal látta el feladatát, s így milyen befolyással volt a politikai döntésekre. A tanulmány nagy előnye, hogy a részletes intézménytörténeti áttekintésen túl izgalmas és érdekes adalékokat közöl a hírszerzők információszerezési, titkosítási és továbbítási módszereiről.

A *Vizek, folyók, emberek* című következő tematikus fejezet igen vegyes témájú cikkeket tömörít, amelyekben az embert körülvevő környezetre helyeződik a hangsúly. Az első munka ismét Bagi Zoltántól származik, amelyben a tizenöt éves háború magyarországi eseményeit vizsgálta a történeti ökológia szempontjai alapján. A hazai koraújkor kutatásban R. Várkonyi Ágnes által meghonosított irányzat sajátossága, hogy egyes történelmi folyamatok és jelenségek alaposabb megismeréséhez egyaránt figyelembe veszi az ember környezetre gyakorolt hatását és azt, hogy a természeti környezet miként befolyásolta az emberek életét.¹ A szerző a vízi utak katonai és stratégiai szerepét hangsúlyozva kitér a vízparti várak és erődök jelentőségére, valamint a korabeli folyami hajózás biztosításában nélkülözhetetlen rácsok tevékenységére is.

A folyami haderő a későbbiekben is fontos helyet foglalt el a császári-királyi hadseregben, ahogy azt Balla Tibor a kötet következő tanulmányában bemutatja. Az Osztrák–Magyar Monarchia flottájában szolgáló két – 1868-ban az Első Magyar Pest–Fiumei Hajógyártól a kormány által a Duna védelmére rendelt – monitor bemutatásán keresztül a szerző arra vállalkozik, hogy a 19. század végi osztrák–magyar haditengerészet egységeit „akció” közben mutassa be. Magának a típusnak és a MAROS és LEITHA névre keresztelt hajóknak az is-

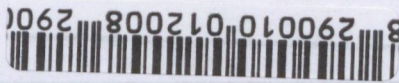
mertetése után Balla azt részletezi, hogy ezek milyen szerepet láttak el Bosznia-Hercegovina okkupációja idején. Az általuk végrehajtott manőverek és hadi feladatok áttekintésével nemcsak e típusok felhasználásáról szerezhetünk érdekes információkat, hanem arról is képet kaphatunk, hogy a többi európai hatalomhoz képest milyen helyzetben volt a Monarchia haditengerészete.

Deák Antal András tanulmánya a 19. században a hazai folyószabályozás során felmerült Duna–Tisza csatorna tervének létrejöttét és sorsát vizsgálja. Habár az ország két legfontosabb folyóját összekötő vízi útra nagy szükség lett volna, ez az elképzelés sohasem valósult meg. Deák szemléletesen mutatja be, hogy az ígéretesen induló kezdeményezés hogyan halt el a magasabb fórumok politikai támogatásának hiányában. A cikk találóan von párhuzamot e között és a bős-nagymarosi vízlépcső körül kialakult viták között, ám a stílusa, mely gyakran inkább programbeszédhez hasonlít, sokat levon az írás tudományos értékéből.

A negyedik nagy egység különböző témájú, ám egymáshoz szorosan kapcsolódó tanulmányok közül válogat, amit a *Vármege- és egyháztörténet* cím is jól mutat. Ebben a részben a kötet két szerkesztője is képviseltette magát egy-egy regionális, a megye 20. századi történetét vizsgáló tanulmánnyal. Csomor Erzsébet a Trianon utáni közigazgatási változásokat igyekszik szemléltetni, miközben rámutat, hogy Komárom-Esztergomra vonatkozóan a mai napig nem készült ilyen jellegű monográfia. Az I. és II. világháborút követő időszakok problémái és az azok megoldására tett kísérletek jelentősen eltértek egymástól, attól függően, hogy milyenek voltak a politikai viszonyok, amelyek sajnos igen gyakran hátráltatták a konszolidáció folyamatát.

L. Balogh Béni témája korszakban közel esik a szerkesztőtárséhoz, az 1945–1949 közötti nemzetiségi kérdést állította vizsgálati középpontjába. A kollektív bűnösség kérdését vizsgálva jól érzékelteti az ország-

¹ A kora újkori magyar történelmet ebből a szempontból vizsgáló legteljesebb kiadvány: Petercsák Tivadar – Pető Ernő (szerk.): *Végvár és környezet*. Studia Agriensia 15. Eger, 1995.

ban, a megyében és a városban lezajló folyamatokat, amin keresztül szélesebb körből ismerhetjük meg az akkoriban e jelenséggel kapcsolatban kialakult véleményeket. Módszertana és a széles körű szakirodalmi és forrásbázisra támaszkodó kutatása kiváló háttéranyagul szolgálhat a későbbiekben országos szinten is elvégzendő hasonló vizsgálatok számára.

Wencz Balázs ugyancsak a II. világháborút követő időszakról foglalkozó tanulmányában az 1945-ös választások megyei vonatkozásait kutatja. Munkája jól kiegészíti Csomor és L. Balogh írását, hiszen azok témájának politikai hátterét vázolja föl. A programok vizsgálatával és ezek helyi viszonyokra való kivetítésével jobban érthetővé válik, hogy egyes pártok milyen regionális támogatottságra számíthattak. A választási eredmények alaposabb áttekintése végett a szerző járásokra bontva, táblázatokba rendezve közli azokat, háttéranyagot nyújtva így nem csak a regionális országos kutatásokhoz is.

Mózessy Gergely *A békepapok inhabilitásának kérdése (1957–1971)* című munkájában azzal az érdekes kérdéssel foglalkozik, hogy mi lett a sorsa azoknak az egyháziaknak, akik az 1956-os forradalom után megszilárduló rendszerben is hajlandók voltak az aktív szerepvállalásra. Rendkívül szemléletes képet ad arról a hosszadalmas és küzdelmes folyamatról, hogy miként kezdte a kommunista államvezetés egyre inkább kiterjeszteni a hatalmát az egyház fölött, s ez milyen politikai hullámokat gerjesztett itthon és főként külföldön.

A Női szerepek a változó időben címet viselő tematikus egység első tanulmánya Bagi Zoltán *Nők a német katonai táborokban a 16–17. században* című írása, amely egyrészt bepillantást enged a korabeli császári-királyi seregek tábori viszonyaiba, másrészt rámutat arra, hogy ezeken a tipikusan férfiasnak tartott helyeken nagy számban találhatóak nők is. Ennek magyarázata részben a kor hadi gyakorlatában rejlik: a zsoldosok családostól vonultak a had-

járatra, így rendszeresen sok katonafeleség tevékenykedett a táborokban. A *Bestallungok* feladatairól és szerepükről is érdekes adatokkal szolgálnak, árnyalva azt a tévesen rögzült képet, miszerint a nők csupán prostituáltakként voltak jelen a hadak mellett.

A tanulmánykötet egyik legmegdöbbentőbb témáját feldolgozó munka D. Szakács Anita tollából származik, aki *Fuchs Rozina avagy János különös esete* című írásában egy nem mindennapi házasság körülményeit dolgozta fel. Az esetet az „ara” szemszögéből végig követve nem csupán a meglepő eseteken csodálkozhatunk, hanem azon is, hogy egy ilyen jelenség feldolgozásának mennyiféle lehetősége adódik a kutatók számára. A 17. századi Sopron legnagyobb botránya jó alapot szolgáltathat a társadalom-, jog-, orvoslástörténeti vizsgálatoknak, amelyekre a szerző is felhívja a figyelmet. Ám az írás e sok lehetőség közül sajnos egyiket sem domborítja ki teljesen, és bár stílusa olvasmányos, mégis pusztán az események bemutatására törekszik, s így hát térbe szorulnak a téma mikrotörténeti dimenziói.

A kötet utolsó tematikus egysége a történeti témájú részek után *Levéltárügy* cím alatt a levéltáros szakma aktuális kérdéseit tárgyalja. Az ide sorolt írások közül Kiss József Mihály tanulmánya a Környezetvédelmi- és Vízügyi Levéltár kialakulásával és álmányával, míg Csapó Mária cikke az országos illetékességű egészségügyi intézetek iratkezelési gyakorlatával és infrastrukturális kérdéseivel foglalkozik. Ezek közül én mégis Jaroslav Porazinski munkáját emelném ki, amelynek középpontjában a levéltáros szakma információs társadalmon belül elfoglalt helyének vizsgálata áll, amelyet lengyelországi állapotokon keresztül vizsgál. Fontosnak tartja, hogy a levéltáros társadalom ne elzárkózzon a legújabb számítógépes és elektronikai ismereteket elől, hanem minél szélesebb körben beépítse azokat a munkájába. A levéltárosoknak nem csupán történeti képzettséggel, hanem gazdasági,

jogi, informatikai és különféle szervezési ismeretekkel is rendelkezniük kell, melyeknek az egyetemi oktatásban is meg kell jelenniük, hogy a fiatal generációk adott esetben több szakértő együttes munkáját igénylő munkát is képesek legyenek elvégezni. A tanulmány sok, a hazai levéltáros szakma számára is aktuális témát érint, felhívva a figyelmet arra, hogy a szélesebb körű képzettség nélkül nem lehet nemzetközi szintű munkát végezni.

A kutatások és vizsgálatok minősége független kell legyen azok tárgyától, ezért mindenképp törekednünk kell arra, hogy mind a regionális, mind az országos vagy külföldi figyelemre is számot tartó eredmé-

nyek közzététele igényes és áttekinthető legyen. Az itt bemutatott kötet, a kisebb hiányosságoktól eltekintve, megfelel ennek az elvárásnak. Tartalmasságáról a hazai történészek, kutatók gondoskodtak, míg a levéltár-üggyel foglalkozó kérdések szakmai színvonaláért hozzáértő szakemberek feleltek. Amíg tehát a magas színvonal megtartása nem marad csupán a nemzetközi kiadványok kiváltsága, a hazai közönség számára is reprezentálhatjuk kutatásaink fontosságát és megbecsültségét.

VATAI GÁBOR